

Тулешова Улжан Жангелдыновна

The Kazakh nobility in the service of the Russian Empire in the 19th century: the formation and activity (XIX ғасырдағы Ресей империясының қызметіндегі қазақ дворяндығы: қалыптасуы мен қызметі)

6D020300-«Тарих» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған диссертациясына

АНДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертация жұмысында XIX ғасырда қазақ элита өкілдерінің Ресей империясының дворяндық сословиесіне кіру үрдісі мен жан-жақты қызметі зерттеледі.

Зерттеудің өзектілігі. Бүгінгі таңда Ресей империясы шет аймақтарының әлеуметтік интеграциясы ғылыми саладағы ең өзекті әрі даулы мәселе. Соңғы жылдары «империялық бұрылыс» аясында орталық пен периферияның тұтастығы, олардың өзара қатынастарының ерекшеліктері басым бағыттардың қатарында болып келеді. Бүгінде гуманитарлық ғылымдар көптеген шет аймақтарды біріктіріп, әлеуметтік және мәдени топтардың, сословиелердің алуандығына ие болған Ресей империясының табиғи тарихи дамуын қалпына келтіру мәселесін шешуге тырысуда. Ресей империясын көпұлттық, поликонфессионалды мемлекет ретінде қарастыратын қазіргі әлемдік концепциялар аймақтардың интеграция үрдісіндегі ерекшеліктерін, тәсілдері мен модельдерін анықтауға, әрбір аймақтың империядағы рөлін анықтауға және орталық пен шет аймақтардың қатынасының алуан түрлі формасын бір схемаға келтіруге мүмкіндік береді.

XIX ғасырда Қазақ жерлері де империяның саяси әрі әлеуметтік құрамдас бөлігіне айналып, дәстүрлі басқару жүйесін өзгертті. Қазақ жерінде болған әлеуметтік өзгерістерді қазақ дворяндығының қалыптасуы мысалында зерттеу көшпелі қазақтардың Ресей империясының артықшылыққа ие сословиелеріне инкорпорациясының ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл империялық алуандылықты түсінуде де, көшпелі халықтардың (башқұрт, қалмақ және т.б.) империяның сословиелік құрылымына енуіндегі ерекшеліктерді анықтауда да маңызды. Мұндай ұстаным Қазақ даласының империя тарихындағы орнын анықтауға мүмкіндік бере тұра, тарих ғылымының әлемдік концепцияларына сәйкес келеді және ресейлік көпұлтты дворяндықты зерттеудегі жаңа көзқарасты ұсынады.

Тақырыптың өзектілігі тарихнамалық тұрғыдан да айқын, өйткені империя құрамындағы қазақ қоғамының әлеуметтік трансформациясын қазақ дворяндығының қалыптасу үрдісі мен табиғатын арқылы зерттеуге әлемдік те, отандық та ғылымда әрекет жасалмады. Сонымен қатар, тақырыптың өзі қазақ дворяндығының болмағандығы және империя кезіндегі көшпелі қазақ қоғамының оқшаулануы туралы қате тұжырымдарды жояды.

Аталған тақырып мемлекетіміздің ішкі дамуының міндеттері мен бағыттарына жауап береді және ұлттық деңгейі маңызы зор. Қазақ даласындағы түбегейлі өзгерістерді зерттеу, және жаңа әлеуметтік құбылыстар мен топтардың пайда болуы ХІХ ғасырдағы қазақ халқының қоғамдық санасының түбегейлі өзгерістерінің бастауын анықтайды және «Рухани жаңғыру» бағдарламасының мақсаттарына сәйкес келеді. «Адами капиталдың сапасын» арттыру тек өзіміздің ұлттық кодты және тарихи әлеуметтік динамиканы зерделеумен ғана мүмкін болады, бұл қазіргі Қазақстан азаматтарының қоғамдық санасын жаңғыртудың маңызды шарты болуы керек. Қазақ дворяндарының жеке құрамын зерттеу, қазақтың дворяндық отбасыларына сипаттама беру, олардың қоғамдық өмірдегі рөлін айқындау отандық тарих ғылымына жаңа есімдер мен фамилиялардың енгізілуіне себеп болады және Қазақстанның жаңа тарихын персонификациялауға мүмкіндік береді. Тек есімдердің ғана емес, сонымен бірге қазақ дворяндарының өмірбаянын қарастыру олардың қызмет ету ерекшеліктерін және «Туған жер» патриоттық идеясына сәйкес туған жеріндегі жергілікті халықтың қоғамдық сана-сезімдеріне ықпал еті деңгейін анықтауға көмектеседі. Сонымен қатар, осы тақырыптың зерттелуі бізге қазақ жеріндегі ХІХ ғасырдағы тарихи өзгерістердің негізгі белгілері туралы неғұрлым нақты және толық сипаттама беруге, қазақтың көшпелі қоғамының европалануымен қатар, әлеуметтік шиеленістің арту себептерін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен, тақырыптың әлемдік те, ұлттық та деңгейдегі де өзектілігі сөзсіз.

Зерттеу объектісі. ХІХ ғасырдағы көшпелі қазақ қоғамының дәстүрлі әлеуметтік ұйымдастырылуының трансформациясы.

Зерттеу пәні – қазақтардың империяның артықшылыққа ие сословиесінің құрамына ену және қазақ дворяндығының қалыптасу проблемасы.

Диссертацияның мақсаты – ХІХ ғасырдағы қазақ дворянының қалыптасуы мен даму үрдісін қазақ қоғамының империялық сословиелік тәртіпке әлеуметтік инкорпорациясы контекстінде зерттеу.

Диссертация мақсатына сәйкес келесі **міндеттер** қойылды:

1. Ресей империясының сословиелік құрылымын зерттеудегі тәсілдері мен әдіснамалық бағыттарға талдау жасау және ресейлік дворяндарды зерттеу бойынша даулы мәселелерді қарастыру;

2. қазақ дәстүрлі элитасының Ресей империясының артықшылыққа ие сословиесіне енуін және оның сипаттамаларын ашып көрсету;

3. қазақ дворяндарының сословиелік құқықтары мен артықшылықтарының ерекшеліктерін көрсету;

4. салыстырмалы талдау әдісі арқылы Ресей империясының көшпелі дворяндары (башқұрттар, калмақтар, қазақтар) жағдайының ерекшеліктерін анықтау;

5. Ресей империясының мұрагерлік, жеке дворяндық құрамына кіретін қазақ дворяндық әулеттерін анықтау;

6. Қазақтың дворяндық отбасыларының ғұмырлық деректерін империяға қызметі мен ұлттық патриотизмді біріктіретін күрделі өмірбаян ретінде қарастыру.

Зерттеу методологиясы. Зерттеу жұмысы жаңа империология, әлеуметтік тарих сияқты ұстанымдарға негізделеді. «Жаңа әлеуметтік тарих» аясындағы «империя жағдайын» анықтау концепциясы аймақтық және орталық биліктің тәжірибесінің мазмұнын қарастыруға мүмкіндік берді. Бұл әдіснама Ресей империясына ұлттар негізінде бөлінген саяси, әлеуметтік, мәдени кеңістік ретінде баға беруде үлкен потенциалға ие. Жаңа империялық тарихтың маңызды бөлігі болып жекелеген аймақтарды, шеткі территорияларды, ұлттарды империя унификациясы туралы көзқарасты өзгерту тұрғысынан және империялық мемлекеттік саясатты «төменнен» қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл ұстаным орталықты зерттеу бойынша да құнды нәтижелер береді, бұрын орталық империяның өзегі және үкіметі ретінде қарастырылды, сонымен қатар орыс ұлттық проектісінің интерпретациялануы орыс емес ұлттырмен қатынаста сирек зерделенетін.

Зерттеуде XIX ғасырдағы қазақ даласындағы әлеуметтік өзгерістер, атап айтқанда, көшпелі қазақтардан қазақ дворяндарының қалыптасуы әлеуметтік тарих аясында қарастырылады, оған тек әлеуметтік топтарды зерттеу ғана емес, сонымен бірге жаңа әлеуметтік құрылымдардың психикалық көріністерінің, құндылықтарының, әдет-ғұрыптарының, мінез-құлықтарының өзгеруі де енеді. XIX ғасырдағы дәстүрлі қазақ көшпелі қоғамының Ресей империялық кеңістігінің құрылымына бейімделу процесі қазақ халқының санасының стереотиптерінің өзгеруі, дәстүрлі мәдениеттің өзгеруі және қазақ қоғамында империялық сословиелер: дворяндық пен құметті азаматтар жаңа әлеуметтік топтардың пайда болуы арқылы қазақ элитасының өкілдері үшін жаңа даму бағытының қалыптасуы арқылы өтті. Сондай-ақ, салыстырмалы тарихи, проблемалық-хронологиялық және жүйелік зерттеу әдістері дереккөздер мен әдебиеттерден алынған фактілер мен деректерді салыстыру негізінде тарихи құбылыстарды, оқиғалар мен процестерді өзара байланыста зерттеуге мүмкіндік берді. Қазақ дворяндарының әлеуметтік келбетін зерттеу үшін биографиялық әдіс, статистикалық материалдарды талдау және т.б. қолданылды. Бұл әдістердің барлығы бірге қолданылды. Объективтілік пен тарихизм принципі проблемаға қатысты фактілерді объективті талдауға және бағалауға бағытталған.

Хронологиялық шеңбері. Зерттеудің хронологиялық шеңбері қазақ дворяндарының қалыптасу және қызмет ету уақытымен анықталады - 1822-1917 жж. Зерттеудің төменгі хронологиялық шекарасын орнатудың бастапқы негізі 1822 жылғы Сібір Қазақтарының Жарғысы болды, онда қазақ дворяндарының қалыптасу жолдары алғаш көрсетілген. Жоғарғы деп белгілен уақыт шекарасы - 1917 жылғы 11 қарашадағы «Сословиелер мен азаматтық шендерді жою туралы» Жарлық, бұл дворяндықты сословие ретінде жойып, оның жеке меншік институттарын жойды.

Диссертациялық жұмыстың дерек көзі. Қазақ ақсүйектерінің тарихы туралы дереккөздердің сипаттамасына келер болсақ, біз бұл мәселеде арнайы құжаттар жиынтығы жоқ екенін - фактілер мен ақпараттың жарияланатын және ең алдымен репликацияланбайтын материалдар жиынтығында шашыраңқы болатындығын ескертеміз. Жарияланбаған материалдардың басым көпшілігі мүлде жаңа, әлі ғылыми айналымға енгенін атап өткен жөн. Диссертацияны

жазу кезінде дереккөздердің бірнеше түрлері қолданылды, атап айтқанда заң шығарушы материалдар, іскерлік құжаттар, статистикалық мәліметтер, XIX ғасырдағы қазақ ақындарының шығармалары, геральдикалық және визуалды дерек көздері.

Мәселеге қатысты дереккөздердің негізгі бөлігі Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік мұрағатынан (ҚР ОММ, Алматы қаласы), Орынбор облысының мемлекеттік мұрағатынан (ОрОММ, Оренбург), Астрахан облысының мемлекеттік мұрағатынан (АОММ, Астрахань) алынған Мемлекеттік материалдар. ежелгі актілер мұрағаты (РГАДА, Мәскеу), Ресей мемлекеттік тарихи мұрағаты (РГИА, Санкт-Петербург) және Самара облысының мемлекеттік мұрағаты (ГАСО, Самара). ҚР Орталық мұрағатының қорларынан табылған материалдар негізінде қазақ дворяндығының қалыптасу процесі зерттелді, қазақ шенеуніктерінің шендер немесе бұйрықтармен марапатталуы, қазақ дворяндарының өмірбаяндары, орыс әкімшілігі мен қазақ дворяндарының арасындағы байланыс талданды. Осы бағытта мұндай қаражаттарды ҚР ОММ мынадай қорлары зерттелді: F. 4-Орынбор қырғызының аймақтық кеңесі; F.338 - Омбы облыстық үкіметі; F.374 - Сібір қырғыздарының шекараларын басқару; F.78 - Ішкі Қырғыз Ордасын басқару жөніндегі уақытша кеңес; F.64 - Дала генерал-губернаторының кеңесі; F.369 - Ақмола облыстық басқармасы; F.15 - Семей облыстық басқармасы; F.44 - Жетісу облыстық басқармасы; F.25 - Торғай облыстық басқармасы.

ГАОРО мұрағаттық құжаттарының, Орынбор дворяндық депутаттар жиналысы 38-қорының негізінде Орынбор губерниясының қазақ дворяндарының тізімі жасалды, осы губерниядағы қазақтың дворяндық отбасыларының сандық құрамы анықталды, сонымен қатар қазақтар арасындағы дворян сословиесінің құқықтарына талдау жасалды. Орынбор губерниясының дворяндарының шежірелік кітаптары да қаралды.

Астрахань дворяндық депутаттық жиыны қоры және Астрахань губерниясының шежірелік кітаптары Астрахань губерниясының қазақ дворяндарын, олардың шежірелерін, қызметтерін, дворян атағын алу жолының қандай түрлерін анықтауға мүмкіндік берді.

Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатының 1343 қоры, Сенаттың Үшінші бөлімінде Ресей империясының барлық дворяндарының тізімі сақталған. Бұл қордан алынған құжаттар қазақ дворяндарының жалпы тізімін, қазақтардың дворян атағын алудың негізгі жолдарын анықтауға, қазақтардың дворяндық титулын алу процесін, қазақ дворяндарының өздерінің жеке меншікке ие болу артықшылықтарын қаншалықты пайдаланатындығын және орталықтың аймақтың дворяндарымен байланысын анықтауға мүмкіндік берді. Бұл қорда айрықша құндылықтар, патенттік хаттары, тектілік формалары, қазақ дворяндарының гербтері сақталған.

Қазақ даласындағы әлеуметтік өзгерістер туралы статистикалық мәліметтер 1897 жылғы Ресей империясының алғашқы жалпы халық санағының материалдарында жазылды. 1897 жылғы халық санағының мәліметтері мұрагерлік және жеке қазақ дворяндарының, сондай-ақ қазақ халқының құрметті азаматтарының саны мен урбанизация деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижесінде, қазақ халқында 881 мұрагерлік дворяндар, сондай-ақ 128 жеке дворяндар мен дворян емес шенеуніктер болған, 188 - құрметті азаматтары.

Сондай-ақ біз мерзімді баспасөз материалдарын, атап айтқанда Торғай аймақтық газетін қолдандық, онда Сенаттың қаулылары ғана емес, империяның дворяндық немесе құрметті азаматтығын алған қазақтардың аты-жөндері де жарияланған.

Геральдика (дворяндардың гербтері) сонымен қатар көмекші тарихи дерек көзі болып табылады. Мұрагерлік дворяндардың отбасылық гербінде отбасының шығу тарихы, сіңірген еңбегі, артықшылықтары, белгілі бір адамның немесе рудың әскери және азаматтық қызметі туралы мәліметтер көрсетілген. Отбасының гербтерін өз әулеттерінің шығу тегін, ерекшелігін көрсетуге тырысқан дворяндардың өздері жеке ойлап тапты. Алайда әрбір гербте белгілі бір түстер, рәміздер мен эмблемалар болды. Қазақ дворяндық әулеттерінен Шыңғысовтардың, Байтокиндердің, Ғазы-Букеевтің, Қисық Тезековтың, Тұрдыбек Көченұлының, Жебай Шанхаевтың, Валихановтардың гербтері болған, бірақ олар империяның бәріне ортақ гербтер жинағына тіркелмеген.

Осылайша, зерттеудің деректері гетерогенді болып табылады, бұл біржақты қорытындылардан аулақ болуға мүмкіндік береді.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы:

- Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының орталық архивтерінен алынған жаңа құжаттар отандық тарих ғылымының ғылыми айналымына енгізілді;

- Қазақ элитасының империяның мұрагерлік және титулдық дворяндығына қосылу механизмі айқындалды;

- Қазақ көшпелілеріне, Ресей империясының дворяндарының сословиелік құқығына ие болу ерекшеліктері империялық басқару және қазақ жеріндегі жаңа әлеуметтік құрылым жағдайларында ашылды;

- Империядағы қазақ дворяндары отбасыларының тізімі жасалды, дворяндардың гербтері анықталды;

- XIX ғасырдағы қазақ халқының ауызша әдебиеті арқылы қазақ халқының әлеуметтік өзгерістерді қабылдау процесі айқындалды.

Жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығы.

Диссертациялық материалдарды қазақ елінің әлеуметтік тарихын, рухани мәдениетін және империя кезеңіндегі қазақтардың саяси оқиғаларын терең зерттеу үшін пайдаланылады. Сондай-ақ, диссертацияның ғылыми нәтижелерін студенттер мен ізденушілер, университет оқытушылары қазақ халқының әлеуметтік тарихының тақырыптары бойынша арнайы дәрістер курсының мазмұнында қолдана алады.

Қорғауға ұсынылған тұжырымдар

1. Қазақ қоғамының әлеуметтік ұйымы XIX ғасырда біртіндеп жаңа сословиелердің қалыптасуы арқылы өзгере бастады. Бұған негіз болған әкімшілік реформа, оның негізінде жергілікті элитаның орыс шенеуніктерінің құрамына кіріу, қазақ жеріне меншік тәртібінің ендірілуі жүзеге асырылды. Бұл реформалар бойынша қазақ дәстүрлі элитасына империялық заңнама тарапынан жағдай жасалды. Қазақ сұлтандары көшпелі қоғамдағы өз артықшылығын сақтап

калуға, ал империя үкіметі осы аймақта әлеуметтік қолдауды құруға мақсатталған еді. Қазақ элитасы жергілікті билік органдарында қызмет ету арқылы, сұлтан билеушілер, аға сұлтандар, дистанция басшылары, болыс билеушілері, губернатордың қарамағындағы арнайы лауазымды шенеунік және т.б. қызмет атқару арқылы дворяндық атағына ие болуға мүмкіндігі болды.

2. Жалпы империялық заңдар қазақ элитасының әскери немесе азаматтық шендер мен наградалар арқылы дворяндыққа ие болу жолдарын анықтады. Қазақ дворяндарының ішінде 2 генерал-майор, 5 полковник, 4 подполковник, 1 майор, 1 капитан, 1 штаб капитаны, 1 штабс ротмистрі, хорунжий- 2, 1 зауряд хорунжий, 1 есаул және 1 колледж ассессор болды. Жалпы, қазақ дворяндарының басым көпшілігі әскери атақтарға ие болды және олар арқылы дворяндық мәртебеге көтерілді, тек қазақ дворяны Ғазы Бөкеев азаматтық шен арқылы - коллегиялық ассессор ие болды. Басқа жағдайларда, қазақтар дворяндық атақты әкесінен, атасынан мұра еткен. Олардың бәрі мұрагерлік дворяндыққа кірді.

3. Қазақтар Ресей империясының титулдық дворяндығының да құрамына кірді. Титулдық дворяндық Шыңғыс князьдері деп аталып кеткен, Ішкі Орданың ханы Жәңгір ханның тұқымына берілді. Жәңгір ханның ұрпақтары қызмет арқылы емес, әкесінен мұраға алынған хан атағының орнына, осы отбасының «адалдығы үшін» князь титулын алды. Бірақ барлық қазақ князьдерінде әскери атақтар болды: Сағиб-Гирей Шыңғыс - казак полкінің лейб гвардиясының полковнигі, Ибрагим Шыңғыс - Гуссар империялық полкінің лейб гвардиясының штаб капитаны, Ахмед-Гирей - отставкадағы полковник, Губайдулла Шыңғыс хан - подполковник.

4. Қазақ даласындағы империялық биліктің әлеуметтік саясатының басқа көшпелі халықтарға қатысты патшалық тәсілдерімен ұқсастықтары болды. Ғылыми жұмыста қазақ дворяндарының қалыптасуы татар, башқұрт, қалмақ дворяндығымен салыстырмалы талдау жасалады. Бұл халықтарға қатысты патшалық биліктің әлеуметтік саясатындағы басым бағыты «бөліп ал да, билей бер» әдісі болды. Башқұрт, қалмақ және қазақ қоғамдары бірдей экономикалық және мәдени түрге ие болғанына қарамастан, олардың дворяндықты және артықшылықтарға ие болу құқығы әдейі сараланды. Қазақ қоғамының әлеуметтік өзгеруіндегі империялық билік сұлтандардың артықшылықтары мен асыл тектілігін қолдап, көшпелілердің тұрмыс-тіршілігі мен мәдениетінің дәстүрлі құндылықтары мен сипаттамаларына назар аударды. «Көшпелілер» мен «империялық» өзара әрекеттесудің нәтижесінде қазақ дворяндарының ерекше сипаты ашылды.

5. Қазақ жеріндегі әлеуметтік өзгерістердің маңызды құрамдас бөлігі қарапайым қазақтардың (қара сүйектің) дворяндық сословиесіне кіруі болды. Бұл құбылыс көшпелі қазақтардың әлеуметтік стратификация туралы дәстүрлі тұжырымдамаларына қарама-қайшы болды, онда қазақ дворяндары (ақ сүйек) басқа әлеуметтік элементтермен толықтырылмады. Сонымен бірге Ресей билігі ақсүйектер құрамына кіру барысында билер мен старшындарға (қара сүйек) сұлтандармен тең құқықты берді. Мұның негізі мемлекеттік, әскери немесе азаматтық дәрежелердегі қызмет болды.

6. Қазақ дворяндарына орыс дворяндарына берілген негізгі құқықтары мен артықшылықтары болмады, атап айтқанда жерге меншік болмады, олар дворяндық жиындардың мүшелері болмады. Мұның себебі көшпелі қоғамда жер жеке тұлғаның емес, қауымдастықтың меншігі болатын экономикалық-мәдени тип болды. Алайда мұрағаттарда Шыңғысовтар, Жайықпаевтар, Жантөриндер, Худаймендиндер сияқты дворяндық отбасылардың жердің иелері бола алатындығы көрсетілген, бірақ олар бұл жерлерді империяның дворяндары ретінде емес, адал қызметі үшін алған. Қазақ дворяндардың көпшілігі жерді иеленуге өтініш білдірген жоқ. Алайда, XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында болған әлеуметтік өзгерістер, қоныс аудару саясаты қазақ дворяндарын өздерінің мүмкіндіктеріне және жайылымдық жерлер мен жерлердің шоғырлануына басқаша қарауға мәжбүр етті.

7. Қазақ дворяндары шежіре кітаптарында жазылды, гербтері болды, осы негізде Орынбор, Уфа, Астрахань, Самара губернияларында қазақтың дворяндық әулеттері құрылды, олардың шежірелері мен ұрпақтарының өмірбаяны айқындалды.

8. Қазақ дворяндарының қызметі екі фактор тұрғысынан қарастырылады: империя және көшпелі қоғам. Олар екі мәдениеттің тоғысында болды: еуропалық және көшпелі азиялық. Қазақ дворяндары патша үкіметі мен қазақ халқы арасындағы делдал ғана емес, сонымен бірге империялық адалдық пен ұлттық патриотизмді ұштастырды.

Диссертацияны талқылау және апробациялау . Диссертация тақырыбы бойынша 15 мақала жарияланған. Негізінен 2016-2019 жылы жарияланған: халықаралық ғылыми-теориялық конференция жинағы «Қазақстан мен Ресей гуманитарлық ынтымақтастық», ТМД 25 жылдығына арналған. 9-10 желтоқсан 2016 жыл; «Фараби әлемі» студенттік жастар ғылыми конференция материалдарының жинағы - 5-18 маусым 2017 ж.; Тарих ғылымдарының докторы, профессор К.Т. Жұмағұловтың 70 жылдық мерейтойына және ғылыми-педагогикалық қызметінің 50 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары «Қазіргі заманғы интеграция және модернизация жағдайындағы Еуразиядағы әлемдік тарих және халықаралық қатынастар» 9 ақпан 2018 ж. - Алматы: Қазақ университеті, 2018; «Когнитивтік лингвистика қоғамдық сананы жаңғырту контексіндегі» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, 2018 жылғы 23-24 қараша, Алматы; Америкадағы Славян, Шығыс Еуропа және Еуразия зерттеулері қауымдастығының 50-ші жыл сайынғы конвенциясы, Бостон Мариот Копли, желтоқсан 5-9, 2018 жыл (Бостон, АҚШ).

Мақалалар сонымен қатар ККСОН ұсынған ұлттық журналдарда жарияланады: «ҚазҚУ Хабаршысы. Тарих сериалдары» және «Отан тарихы», сонымен қатар «Былые годы» SCOPUS мәліметтер базасына кіретін халықаралық журналдарда 1 мақала жарық көрді.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы . Жұмыс қысқартулардың тізімінен, кіріспеден, 3 бөлімнен, 9 бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер мен қосымшалар тізімінен тұрады .